

ՄԻ ԱՆՁՆԱՆՎԱՆ ՊԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ա. ԽՈՒՂԱԿԵՐՂՅԱՆ

Հայ ազգային, հոգևոր նշանավոր գործիչներից էր Մելքիսեդեկ (Գարեգին) արքեպիսկոպոս Մուրադյանը, որը դեռևս աշխարհական եղած տարիներից նվիրվել էր հայ մանուկների լուսավորության, կրթության, հոգևոր դաստիարակության դժվարին, ջանք ու եռանդ պահանջող գործին: Շեշտված, վառ անհատականությամբ էր նա, որ ոգեշնչել է ժամանակի գրողներին, նախակերպարն է եղել Պերճ Պռոշյանի «Սկիզբն երկանց» և Մուրացյանի «Խորհրդավոր միանձնուհի» վեպերի գլխավոր հերոսների¹: Մարկոս Աղաբեկյանը նրան է նվիրել «Գարեգին» պոեմը: Դակատագիրը որքան անողոր է եղել նրա նկատմամբ կենդանության օրոք, ասես անարդարացի վերաբերմունքը շարունակվել է մահ հետագայում: Նրա գրավոր ահռելի ժառանգությունը՝ հողվածներ, թարգմանություն-փոխադրություններ, մենագրություններ, ցարդ հիմնովին չի ուսումնասիրված: Մինչև օրս Հայ եկեղեցու պատմության մասնագետները հստակ գնահատական չեն տվել կաթողիկոսական երկու ընտրություններին. ոուսաց ցարի կամքով Կաթողիկոս է օծվել ուրիշը: Միայն, 2002 թ. Մուրադյանցի մատենագիտությունը հեղինակային 100 օրինակ տպաքանակով հրատարակել է Բալարեկ Մեյլանը²:

1981 թ. Մ. Սանթրոսյանը հրատարակել է «Ներսիսյան դպրոցի պատմություն» աշխատությունը, որտեղ ոչ մի խոսք ու հիշատակություն չկա այդ դպրոցի սան, ապա մահ աշխատակից Գարեգին Մուրադյանցի մասին³:

Հանրագիտարանային բնույթի գրականության մեջ նույնպես կցկտուր են տեղեկությունները Մուրադյանցի մասին: Եթե «Հայկական սովետական հանրագիտարանում»⁴, «Մուրադյանց Գարեգին» հոդվածում հիմնական զծերով ներկայացված է գործչի կենսագրությունը, սակայն թերի է նրա աշխատությունների ցանկը, ապա «Կենսագրական բառարանում»⁵ անտեսվել են կարևոր մանրամասներ, և դարձյալ աղավաղված է (Մելիքսեթեկ) հոգևոր գործչի անունը, կարծում ենք՝ հրատարակիչների մեղքով:

2002 թ. «Չանգակ» հրատարակչությունը լույս է ընծայել Հրաչյա Աճառյանի «Հայ գաղթականության պատմություն» աշխատությունը, որտեղ ակնառու հոգևոր գործչի անվան բոլոր հիշատակումները աղավաղված են (տպագրված է

¹ Ի դեպ, «Հայ գրականության պատմություն» ակադեմիական բազմահատորյակի հեղինակները հիշյալ վեպերի գլխավոր հերոսների նախատիպ են համարում Պետրոս Շանչյանցին: Սակայն, անգամ հերոսների անունները ունեն ենթիմաստ ու հստակ ակնարկում են ու մատնացույց անում Մուրադյանցին (տե՛ս «Հայ մոր գրականության պատմություն», Եր., 1964, հ. 3-րդ, էջ 258-259):

² Տե՛ս Բ. Մեյլան, Կաթողիկոս (ընտրված, բայց չհաստատված), Մելքիսեդեկ-Գարեգին արքեպիսկոպոս Մուրադյան, Եր., 2002:

³ Տե՛ս Մ. Սանթրոսյան, Ներսիսյան դպրոցի պատմություն, Եր., 1981:

⁴ «Հայկական սովետական հանրագիտարան», հ. 8, Եր., 1982, էջ 94:

⁵ Տե՛ս Գ. Ստեփանյան, Կենսագրական բառարան, հատ. Գ, գիրք 1, Եր., 1990, էջ 92:

Մեխքսեդեկ)՝: Հր. Աճառյանը եղել է Մուրադյանցի սաներից մեկը և անկարող էր սխալվել:

Նման օրինակները կարելի է շարունակել, բավարարվենք այսքանով:

Սակայն, այն քչերն էլ (բացի Բ. Մեյանից), ովքեր անդրադարձել են մոռացուքյան քողով պատված անցյալի մեր երևելիներից մեկին՝ Մուրադյանցին, չեն կասկածել անգամ, որ Գարեգինը ամենևին էլ նրա ավագանի անունը չէր: Մուրադյանցի բարեպաշտ ծնողները իրենց որդուն կոչել էին քրիստոնյաների կողմից ոչ պակաս սիրված Գևորգ անվամբ, ու ոմանք էլ փաղաքշարար Գեորգի էին կանչում: Իսկ ինչպե՞ս ծնվեց Գարեգինը...

Մուրադյանցը ծնվել է 1836 թ., Տավուշ գյուղում: Մերում էր Լոռուց Շամշադին տեղափոխված ընտանիքից: Հայրը՝ տեր Գրիգորը, գյուղի քահանան էր: Նախնական գրագիտություն սովորել է հորից: Ընտանիքում կարևորում էին զավակների կրթության հարցը, ուստի տղային ուղարկում են Սանահնի վանքի ժառանգավորաց դպրոցում ուսանելու: 13 տարին հազիվ բոլորած պատանուն, իբրև ամենից առաջադեմ աշակերտի, Ներսես Ե Աշտարակեցի Կաթողիկոսի (1843-1857) հրամանով 1849թ.⁷ տեղափոխում են Թիֆլիս՝ Ներսիսյան դպրոց: Կարճ ժամանակ անց բնատուր ձիրքի ու աշխատասիրության շնորհիվ նա արդեն իր վրա էր հրավիրել ուսուցիչների ուշադրությունը: «Գարեգինը արդեն ճանաչում է թե՛ մեծը, թե՛ փոքրը, ընկերները նրան սիրում են և նրա իշխանութեանը ենթարկում: Նա իր բնատուրութեամբը համակրելի և սիրելի էր, և մի և նույն ժամանակ գիտեր իր ընկերների մտքի վերայ իշխել», - վկայում են ժամանակակիցները՝: «Առաջին աշակերտն ու դպրոցի ծաղիկն ու ընդհանուրի սիրելին էր Գարեգին Մուրադյանցը, այսօր *Մեխքսեդեկ* եպիսկոպոսը»⁸: Նրան ամենքը ճանաչում են, ամենքը սիրում են, ամենուր մեծ տեղ ունի, ամենքի տանը ուսուցիչ է, խորհրդատու է, բոլորը հավատում ու վստահում են: Եվ ուր էլ գնա, նրանից անբաժան է Եղիշեի «Պատմությունը», որն էլ անվանատու դարձավ պատանու համար:

Մուրադյանցի ճեմարանական մտերիմ ընկերներից մեկը՝ Պերճ Պոռոջյանը հիշում է. «Եղիշեի պատմությունը Շամշյանցի խորհրդով համարյա կուլ էինք տվել և ...ամեն մեկս միաբանական խորհրդակցությամբ մի-մի անուն սեփականացրել էր Վարդանանց հերոսների անուններից»¹⁰: Մուրադյանցին բաժին էր ընկել Եղիշեի հերոսներից Գարեգին Սրվանձտյանցի անունը՝ Գարեգին, որը պետք է սովեր գցեր ու մոռացներ նրա ավագանի անունը: «Մեզինց միայն Գարեգինը պահեց յուր անունը», - ամփոփում է Պոռոջյանը:

Թիֆլիսի եկեղեցիներում քարոզչական լայն գործունեություն ծավալած ներսիսյանցիներին խրախուսելու նպատակով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ներսես Աշարակեցին երիտասարդներին արժանացրել է ուրարների: «Կաթողիկոսը կանգնեց, «պահպանիչ» ասեց: Ապա մեկ-մեկ մեզ մոտ կանչելով, յուր ձեռքով վերցնում էր ուրարները ու ձգում մեր ուսերին: Սկսվեց Գարեգին Մուրադյանից»¹¹:

⁶ Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայ գաղթականության պատմություն, Եր., 2002, էջ 560-562:

⁷ Գյուտ ավ. Բահ. Աղանյանցը 1848 թվականն է հիշատակում (տե՛ս «Լուսնայ», Թիֆլիս, 1903, Բ, էջ 223):

⁸ «Արևելեան մամուլ», Իզմիր, 1884, թ. 3:

⁹ Պ. Պոռոջյան, Երկերի ժողովածու, հ. 7, Եր., 1964, էջ 91: Ուշագրավ է, որ դարձյալ աղավաղվել է հոգևոր գործչի անունը: Համոզված ենք, Պոռոջյանը չէր կարող սխալվել, ուստի սա հրատարակչական վրիպակ է:

¹⁰ Անդ, էջ 94:

¹¹ Անդ, էջ 121:

Այն, որ Եղիշեի կոթողային երկը Մուրադյանցի ողջ կյանքի ընթացքում հոգու և մտքի գլխավոր ուղղորդիչներից է եղել, ակնհայտ է և՛ նրա գրական ժառանգությունից, և՛ ժամանակակիցների վկայություններից: Սակայն մինչև հիմա վրիպել էր ուշադրությունից, որ Գարեգին ոչ թե նրա ավագանի անունն է, այլ վերցված է V դարի գրական այդ հուշարձանից, իսկ ավագանի անունը Գևորգ է:

А. А. ХУДАВЕРДЯН — К истории одного имени. — В литературе о выдающемся церковном деятеле, редакторе и публицисте архиепископе Микаеле Мурадянце принято было считать, что до принятия сана он носил имя Гарегин, так как в то время он печатал статьи и книги под именем Гарегин Мурадянц. В статье, на основании воспоминаний друга его юности П. Прошяна, делается уточнение: архиепископ Мурадянц при рождении был назван Геворком.